

SVJEDOČANSTVA O SPLITU

Antun Cvitanić

ZLATNA KNJIGA GRADA SPLITA KAO VRELO SPLITSKOGA STATUTARNOG PRAVA

UDK 9 340.13(091) : 352(497.5 Split)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. II. 1997.

Antun Cvitanić

21000 Split, HR

Karamanova 1

Zlatna knjiga grada Splita je diplomatarij, tj. zbirka službenih isprava, koji se čuva u Muzeju grada Splita, a svojim sadržajem svjedoči o primjeni, ali ujedno i o stalnom preinačavanju Splitskog statuta iz 1312., za vrijeme mletačke vladavine Dalmacijom od 1420. do 1797. Budući da je Mletačka Republika priznavala Splitski statut sve do svoje propasti 1797., i izmjene njegovih odredaba, redovito onih javnopravnog karaktera, predstavljaju vrelo splitskoga statutarne prava.

I.

Nakon propasti Zapadnoga Rimskog Carstva 476. godine na tlu Europe radale su se nove države više ili manje u kontinuitetu antičke tradicije, zahvaljujući kršćanstvu kao gotovo jedinoj ondašnjoj sponi između stare civilizacije i novih civilizacija u začetku. Nove države nisu bile sposobne organizirati jaku središnju vlast pa je za sve njih bio karakterističan pravni partikularizam po kojemu se postupno učvršćuje lokalna vlast pojedinih moćnika koju oni dijele u najboljem slučaju jedino s drugim pripadnicima svojega plemićkog staleža. Tako svome užem kraju osiguravaju određenu autonomiju, tj. samostalno donošenje općih pravnih normi za to područje, upravljanje njime, a i suđenje njegovim podanicima. Tako se razvilo ono što mi danas nazivamo negdašnjom komunalnom autonomijom. U toj sintagmi svjesno rabimo riječ *komuna*, a ne *općina* jer je golema pravno-povijesna razlika između, na primjer, stare splitske komune i današnje splitske općine. I današnja splitska općina ima svoj Statut, kao što ga je i negdašnja imala. Ali, dok je negdašnji Statut uređivao gotovo sve pravno-relevantne društvene odnose na

svome području, osim onih koji su i nadalje ostajali normirani nepisanim, tj. običajnim pravom, današnji Statut, sukladno suvremenom pojmu mjesne samouprave, potanje utvrđuje samo ustrojstvo, ovlasti i način rada gradskih tijela i organa, oblike konzultiranja građana, osnivanje i rad jedinica mjesne samouprave te imovinu i financiranje grada, jer se svi ostali odnosi na području grada reguliraju Ustavom Republike Hrvatske i njezinim zakonima koje donosi Sabor.¹⁾ Ukratko: srednjovjekovne komune bile su državnice u državi, jer je svaka za sebe imala svoje zakonodavstvo oličeno u djelatnosti plemićkoga Velikog vijeća s gradonačelnikom, koje je donosilo opće pravne norme i postupno ih, kao posebne statutarne odredbe, unosilo u zbornik - Statut. Svaka komuna obavljala je i poslove koje mi danas nazivamo upravnima i sudskima, samo što su onda to obavljali isti ljudi jer u ono vrijeme sudbenost još nije bila odvojena od uprave. Političko tijelo za te funkcije komunalne vlasti bilo je tzv. Malo vijeće ili Komunalna kurija, a činio ga je manji broj plemića delegiranih iz Velikog vijeća također pod predsjedanjem gradskog načelnika. Središnja državna vlast zadovoljavala se tek formalnim priznavanjem njezina vrhovništva i ubiranjem neznatnog dijela komunalnih prihoda.²⁾

Srednjovjekovna dalmatinska komunalna autonomija pojedinih gradova, pa tako i Splita, na temelju koje je gradsko Veliko vijeće moglo više ili manje samostalno donositi komunalne statutarne odredbe, odnosno Statut, nije dakle bila nikakvim izrazom demokracije u današnjem smislu riječi jer se nije odnosila na pučane, koji su činili daleko brojniju većinu gradskoga stanovništva, a još manje na tzv. distrikualce, koji su živjeli na komunalnom području izvan grada i bavili se poljodjelstvom. Ipak, i takvo ustrojstvo s pisanim pravnim odredbama, Statutom, značilo je golem napredak u odnosu prema onim sredinama, osobito istočnima i onima izvan sredozemnog bazena, gdje su u srednjovjekovnim anarhijskim prilikama vlast prigrabili razni feudalni moćnici i ostvarivali svoju samovolju nad podanicima ne vezujući se čak ni formalno bilo kakvim unaprijed određenim pisanim pravnim normama. Sasvim je razumljivo, međutim, da je i takva autonomija, autonomija za gradsko plemstvo, a ne za ostale slojeve gradske komune, bila sad šira, sad uža, već prema političkoj moći središnje državne vlasti. Tako se za splitsku komunu uopćeno može reći da je uživala znatno širu autonomiju u razdobljima dok je bila u sklopu ugarsko-hrvatske državne zajednice nego u razdobljima mletačke vladavine. Dapače, kada je Split 1420. godine došao pod vlast Mletačke Republike za idućih gotovo četiri stoljeća, do propasti same Republike 1797. godine, njegova se autonomija sve više i više ograničavala i iz negdašnje stvarne pretvarala u gotovo puku nominalnu.

Pravni simbol stare splitske autonomije, Statut iz 1312. godine (tekst ranijeg iz 1240. nije nam se, na žalost, sačuvao) sa svojim dopunama i izmjenama tijekom

istog XIV. stoljeća ostao je bar formalnopravno na snazi, dakle, i nakon 1420. godine.³⁾ To u prvom redu vrijedi za njegove privatnopravne odredbe, tj. one koje uređuju odnose između stanovnika splitske komune kao privatnika. Stručno govoreći, najmanje promjena doživjele su odredbe osobnog prava koje regulira pravni položaj pojedinaca u splitskoj komunalnoj zajednici; obiteljsko pravo koje regulira pravnorelevantne odnose bračnih drugova te roditelja i djece; imovinsko pravo: stvarno, koje regulira odnose među ljudima glede njihovih prava na stvarima; obvezno, koje najčešće regulira odnose među stranama kao vjerovnicima ili dužnicima temeljem nekog ugovora, uključujući i one u pomorstvu, i nasljedno pravo, koje uređuje imovinskopravne odnose nakon nečije smrti.

Međutim, javnopravne odredbe, tj. one koje uređuju odnose između raznih komunalnih organa (tijela) ili komunalnih organa i organa središnje državne vlasti te one koje uređuju odnose između privatnika i komunalne ili državne vlasti, znatno su se mijenjale tijekom dugotrajne mletačke vladavine pod pritiskom i u interesu mletačke politike. Konkretnije rečeno, najviše promjena doživjele su odredbe upravnoga i organizacijskog prava, kaznenog prava i sudskog postupovnog prava (osobito kaznenog postupka, ali i neke građanskoga parničnog postupka). Upravo je za proučavanje tih promjena u pravnopovijesnom pogledu od neprocjenjive vrijednosti ZLATNA KNJIGA GRADA SPLITA (LIBRO D'ORO DELLA COMUNITÀ DI SPALATO).

ZLATNA KNJIGA GRADA SPLITA mogla bi se definirati kao diplomatarij, zbirka službenih isprava, odnosno prijepisa tih isprava koja se čuva u Muzeju grada Splita, a svojim sadržajem svjedoči o primjeni, ali ujedno i o kontinuiranom preinačavanju Splitskog statuta iz 1312. godine za vrijeme mletačke vladavine Dalmacijom od 1420. do 1797. godine.⁴⁾ Tu zbirku od nekoliko stotina isprava pisanih latinskim i talijanskim jezikom Književni krug u Splitu bio je još poodavno naumio objaviti tiskom u kritičkom izdanju u dva sveska uz prijevod na hrvatski jezik. Prvi poticaj za taj pothvat dao je prof. Vladimir Rismondo koji je velikodušno poklonio i znatan novčani iznos kao potporu za troškove tiskanja. Iščitavanje i interpretativno editiranje teksta isprava, njegovo prevođenje te izrada regesta i kazala bili su povjereni našim poznatim kulturnim i znanstvenim djelatnicima Vedranu Gligu, na žalost, danas već pokojnom, i Marinu Berketu, s latinskog, te spomenutom profesoru Rismondu, kojega je također sudbina otela iz naše sredine, i Ljerki Šimunković, s talijanskog jezika. Prošle jeseni predstavljen je prvi svezak ZLATNE KNJIGE, koji sadrži isprave od 1420. do 1600. godine, izvrsno opremljen i ilustriran, na gotovo 750 stranica.⁵⁾ Nadamo se da nećemo dugo čekati na objavljivanje i drugog sveska približno istog opsega s ispravama od 1600. do 1797. godine.

II.

Ako bismo u najkrupnijim crtama htjeli prikazati sadržaj ZLATNE KNJIGE GRADA SPLITA, njezina objavljenog i još neobjavljenog dijela, mogli bismo ga ovako izložiti:

Među prve, kronološki, ali i među najvažnije, tu pripadaju isprave u svezi s predajom Splita Mletačkoj Republici 1420. godine. Pravno najrelevantnija je *Povlastica sa zlatnim pečatom* kojom pobjednički Thomas Mocenigo, “milošću Božjom mletački dužd”, između ostaloga određuje da ubuduće načelnika grada Splita imenuje Mletačka Republika iz redova svoje aristokracije. Za ostale pak dužnosnike komune propisuje da će ih i nadalje postavljati gradsko Veliko vijeće. Samo zakoniti sinovi splitskih plemića moći će biti članovi Velikog vijeća, kako to i sam Splitski statut određuje. Nitko od splitskih pučana neće moći postati vijećnikom ni plemićem.

Kako vidimo, Mletačka Republika je i nadalje ostavila splitskom plemstvu povlašteni položaj u odnosu prema pučanima, jer je i sama počivala na staleškom feudalnom načelu vlasti, iako je u ekonomskom pogledu sve više razvijala kapitalističko gospodarstvo. Pobrinula se, međutim, izmijeniti one odredbe Statuta koje su bile protivne njezinom političkom vodstvu i gospodarskoj koristi. Tako je Splitski statut, iako je u svojim osnovnim crtama i u većini odredaba i dalje vrijedio, počevši od 1420. godine svoju snagu crpio, ne samo formalno nego i stvarno, od Mletačke Republike. Jer splitsko Veliko vijeće, makar je i dalje postojalo, nije više imalo najvišu vlast u komuni, već je ona pripadala predstavniku mletačke vlade, gradskom načelniku, koji se naziva *knez-kapetan (conte-capitano)*, odnosno od XVI. stoljeća i generalnom providuru u Zadru.⁶⁾ Splitsko Veliko vijeće postaje samo oruđe u rukama te dvojice, odnosno mletačke političke vlasti, pa se splitska autonomija, iako po imenu i formalno postoji, umnogome mijenja pa i gasi. Tako već same isprave u svezi s predajom Splita Mletačkoj Republici daju naslutiti kasniju višestoljetnu upotrebu Splitskog statuta u reduciranom i modificiranom opsegu sve do njezine propasti 1797. godine.

Najbrojnije su isprave koje nam svjedoče o razvoju odnosa plemića i pučana u Splitu. Kako smo već istaknuli, padom Splita pod mletačku vlast 1420. godine splitskim plemićima je zajamčeno da će pučanima, kao što je bilo i do tada, i nadalje biti onemogućen pristup u Veliko vijeće. Pučani se, osobito oni ugledniji, nisu lako mirili s definitivnim isključenjem iz uprave gradom i pomoću svojih vođa nastojali su se koristiti stavom nove središnje državne vlasti prema splitskom plemstvu. Taj stav, naime, nije bio onakav kakav je bio za vrijeme ugarsko-hrvatskih vladara. Oni su, kao što smo već spomenuli, prepuštali dalmatinskim grado-

vima, točnije njihovim velikim vijećima sastavljenima od plemića, gotovo potpunu autonomiju i nisu se miješali u razmirice između plemića i pučana. Sada su se, međutim, pučani mogli obraćati gradskom načelniku, knezu-kapetanu, kojega nije biralo gradsko Veliko vijeće nego ga je iz redova svoje aristokracije imenovala mletačka vlada pa nije ni ovisio o Velikom vijeću, odnosno splitskom plemstvu. A knez-kapetan često je vješto izbjegavao rješavanje razmirica između plemića i pučana te ih upućivao na samu vladu u Veneciji. Mletačka vlada je, globalno uzevši, štitila plemstvo jer je i sama bila ustrojena na staleškom načelu, ali je, s druge strane, znajući koliko je to lokalno plemstvo vezano svojim uspomenama na vrijeme ugarsko-hrvatskih vladara, podržavala i mnoge zahtjeve pučana, osobito onih bogatijih koji su, ako ne po podrijetlu, a ono po svojoj poslovnoj, bili bliži njezinoj aristokraciji. Imajući to u vidu, nije teško razumjeti smisao vladinih intervencija u razmiricama između splitskoga plemstva i puka, kao ni sukobe između dalmatinskih plemića i pučana u kojima su plemići, na primjer, sav teret oružanja galije htjeli svaliti na leđa pučana još tijekom XV. stoljeća.⁷⁾

Neki splitski knezovi-kapetani bili su izrazito naklonjeni pučanima, pa su postavljali komunalne službenike bez sudjelovanja Velikog vijeća i miješali se u upravljanje komunalnim novcem. U obrani svojih povlastica splitski su plemići zbog toga prosvjedovali kod viših mletačkih dužnosnika u Dalmaciji i kod vlade u Veneciji koja je zbog toga opominjala svoje nedisciplinirane knezove-kapetane, ali ostaje pitanje jesu li te opomene bile ozbiljne ili se radilo samo o zamagljivanju očiju plemićima.

Uporna je i s promjenljivim ishodom bila borba pučana da dobiju komunalna tijela i službenike paralelne onima plemićkima: u prvom redu da im bude dopušteno sastajati se na zvon zvana uz pristanak i u nazočnosti kneza-kapetana i da tom prilikom mogu birati punomoćnike koji će pred mletačkim dužnosnicima braniti njihova prava.

U međuvremenu je, međutim, negdašnje jedinstvo interesa svih pučana nasuproto plemićima počelo pucati postupnom imovinskom diferencijacijom ubrzanom doseljavanjem mnogih bogatih trgovaca iz nekih gradova Italije. Uostalom, sličan proces događao se i u gotovo svim većim talijanskim gradovima podjelom na *popolo grasso* i *popolo minuto*, tj. na bogatije i siromašnije pučane. U Splitu su prvi dobili naziv *građana-pučana (cives)* a drugi *običnih pučana ili malog puka (populares)*. Građani-pučani kao bogatiji, a često i obrazovaniji, stavljaju se na čelo svih pučana uopće te u njihovo ime nastupaju u Veneciji, pred knezom-kapetanom Splita i pred drugim mletačkim dužnosnicima. Tako, pod krinkom borbe za pučke interese, sami sebi zapravo osiguravaju povlašteni položaj u odnosu prema tim istim širokim pučkim slojevima, jer ujedno traže i oslobađanje od

mnogih dužnosti na koje su inače kao pripadnici pučkoga staleža bili obvezani. Ali svako oslobađanje građana-pučana od određenih dužnosti dodatno opterećuje obične pučane i u tome je klica mnogih njihovih sukoba kojima se opet na svoj način plemići koriste. Pri tome su određenu ulogu imale i razne bratovštine u kojima su najčešće obični pučani nastupali protiv građana-pučana koji su se neakvim svojim posebnim pravima nastojali nad njima uzdići. Zato nisu rijetke pritužbe građana-pučana splitskom knezu-kapetanu na rad nekih bratovština.

S druge pak strane, knezovi-kapetani, kao predstavnici središnje mletačke državne vlasti, bivali su sve više naklonjeni građanima-pučanima jer su osjećali da su oni ti na koje se mletačka politika može najpouzdanije osloniti. Naime, u pograničnim borbama između Turaka i Splitsana, koje su se vodile od pada Klisa 1537. godine, sudjelovali su plemići i pučani. Međutim, dok su se pučani, u prvom redu građani-pučani, osobito poslije otvaranja splitske skale⁸⁾ i vrlo intezivne trgovine s Turcima, sve više bogatili, plemići su postajali sve siromašniji jer su im Turci bili oduzeli sve njihove zemlje na okupiranom području iza crte koja je išla od Žrnovnice do ušća Jadra. Zato su se neki splitski plemići stavili na čelo pokreta da se Klis otme Turcima, ali ne sa svrhom da ga dobije Mletačka Republika, već austrijski car koji je od ulaska Hrvatske i Ugarske u okvir Habsburške Monarhije ujedno bio i ugarsko-hrvatski kralj. Očito su se pri tome splitski plemići prisjećali ugarsko-hrvatskih vremena kada su, kao što smo već spomenuli, uživali nepodijeljeni povlašteni položaj u gradu u odnosu prema pučanima.

Stara težnja pučana da dobiju svoju *kongregu*, tj. svoje najviše kolegijalno tijelo analogno plemićkome Velikom vijeću, nije se nikada ostvarila. Da skratimo izlaganje o dugotrajnim sporovima i razmiricama između plemstva i pučana, bolje rečeno građana-pučana, možemo reći da je sve to završilo nekom vrsti kompromisa godine 1765. Definitivno su se formirala dva povlaštena staleža: plemstvo i građanstvo. Za "mali puk" pak može se reći da je izgubio svaki utjecaj u upravi gradom i da ga možemo držati staležom bez ikakvih političkih prava.⁹⁾

Treba dodati i to da su u neposrednoj blizini grada živjeli neki koji nisu pripadali splitskoj gradskoj organizaciji, pa se nisu ubrajali ni u plemiće ni u pučane. Bili su to stanovnici splitskih predgrađa ili prigrada (talijanski borgo).

Znatan je i broj isprava koje svjedoče o radu organa i tijela komunalne vlasti te ingerencijama mletačke državne vlasti u djelokrug njihova rada. Odnose se ponajviše na Veliko vijeće grada, na splitskog kneza-kapetana, na gradske suce i još poneke komunalne dužnosnike.

Od dolaska Mlečana 1420. splitsko Veliko vijeće, do tada najviši organ komunalne vlasti, nije više ni donosilo zaključke negdašnje važnosti niti su se ti zaključci unosili u Statut kao dodatne statutarne odredbe, pa gotovo važnija od Statuta, osobito u javnopravnom pogledu, postaje upravo gradska ZLATNA KNJI-

GA u koju se, kao što smo rekli, upisuju razna naređenja mletačkih tijela, odnosno organa. Istini za volju, treba reći da gradsko Veliko vijeće nije ni moglo funkcionirati po Statutu čak i da je zadržalo negdašnju političku moć, jer je Statut sastavljen u vrijeme kada je u Velikom vijeću bilo 100 vijećnika i kad su se sve službe bez ikakvih poteškoća mogle podjeljivati i obnašati.¹⁰ Sada su se, međutim, vremena promijenila, a splitsko je plemstvo sve više i više propadalo jer ne samo što su mu, kako je već spomenuto, Turci oduzeli mnoge zemlje već su i epidemije kuge pokosile brojne njegove članove. Zato ništa nisu mogla pomoći naređenja mletačkih generalnih providura o poštivanju Statuta u radu Velikog vijeća, čak i kada su bila iskrena. Jedino je rješenje bilo u tome da Veliko vijeće udovolji zahtjevima građana-pučana, obogaćenih trgovinom, da ih se primi u Vijeće i da postanu plemići grada Splita, što je ono uporno odbijalo. Na kraju je ipak, ali tek 1671. godine, Veliko vijeće pristalo primiti 12 novih obitelji građana-pučana u redove plemstva pa je tako, povećanjem broja članova, ono moglo normalnije funkcionirati i birati komunalne dužnosnike. Kasnije je bilo još nekih primanja, ali i postroženja uvjeta za to, što se pravdalo brigom za očuvanje ugleda Vijeća.

Splitski knez-kapetan za mletačke vladavine nije više izvršni (upravni i sudski) organ Velikog vijeća kao što je bio negdašnji gradonačelnik, nego je produžena ruka mletačke državne vlasti. On svoju upravnu i sudsku funkciju izvršava na temelju naređenja što ih dobiva izravno iz Venecije ili posredno preko generalnog providura iz Zadra od uspostave te službe u XVI. stoljeću. Mletačka je vlada doduše upućivala načelnike (knezove, rektore) novostečenih komuna da moraju doslovno ispunjavati sva obećanja koja je Mletačka Republika tim komunama bila dala, ali im je, s druge strane, i sama izravno nametala određene propise, suprotne njihovim statutima. Služba kneza-kapetana trajala je dvije godine, a pri dolasku u Split morao je dovesti sa sobom i jednog kancelara. Plaću je primao iz državnih prihoda ubranih na području komune, ali i iz samih komunalnih prihoda. Na kraju službe morao je podnijeti mletačkoj vladi potanko izvješće o rezultatima svojega djelovanja.

Glede komunalnih sudaca treba naglasiti da su nakon nastupa mletačke vladavine upravo oni postali najviši komunalni dužnosnici i predstavnici Splita i njegova Velikog vijeća, jer je gradonačelnik koji im je bio nadređen počevši od 1420. godine knez-kapetan, koji uopće nije organ komune nego organ mletačke državne vlasti. Sada je djelokrug rada njihove službe ipak znatno sužen. Oni su doduše i nadalje tijekom sudskog postupka sjedili uz kneza, ali u kaznenim stvarima nisu uopće mogli odlučivati dok su građanskopravnim pitanjima imali samo "savjetodavni glas". Dakle, imali su samo reprezentativnu funkciju, a stvarno nisu sudili. Od svojih upravnih funkcija, jer tada - kako smo već istaknuli - sudstvo

još nije bilo odijeljeno od uprave, zadržali su djelokrug još preostalih autonomnih poslova komune, što se ogleda i u pravu najstarijega od njih da zamjenjuje kneza-kapetana kada na kraće vrijeme napušta grad. Inače je iz tradicionalnih i političkih razloga mletačka vlada i dalje odavala komunalnim sucima u svim gradskim ceremonijama najveće počasti iza kneza-kapetana. Suce je po Statutu, kao i ranije, biralo Veliko vijeće svaka tri mjeseca. Jedino je njihov broj povećan sa tri na četiri.

Glede pak ostalih komunalnih dužnosnika i službenika, njih je također nadalje biralo i postavljalo splitsko Veliko vijeće, ali im se posao s vremenom nešto mijenjao, a i broj stalno povećavao.

Među ispravama naći ćemo i one koje svjedoče o odnosima Crkve i komune, ali i o uvjetovanosti tih odnosa politikom središnje mletačke državne vlasti i viših crkvenih vlasti. Nakon što je za gotovo četiri stoljeća Mletačka Republika zavládala Splitom, u nastojanju da skući njegovu autonomiju, htjela je u njemu uz svoga kneza-kapetana imati i nadbiskupa iz redova svoje aristokracije. Njega je, naravno, morao potvrditi papa, ali je ranije to bivalo redovito na temelju izbora što ga je izvršio splitski kaptol, tj. zbor kanonika katedrale. Članovi kaptola bili su članovi najuglednijih splitskih plemićkih obitelji pa su oni redovito nastupali zajedno s upravom komune u obrani njezinih probitaka protiv nekih ingerencija nadbiskupa i protiv dijeljenja beneficija splitske crkve Mlečanima. Zato je bilo razmirica između nadbiskupa i komune, ali tek iznimno između kaptola i komune. Tako su splitska Crkva i komuna stoljećima surađivale i činile međusobno jednu cjelinu, što je najviše dolazilo do izražaja u svjedočanstvima štovanja najvećega simbola Splita, njegova nebeskog zaštitnika, sv. Dujma. Zato se i u vrijeme turskih napada splitsko svećenstvo priključivalo ostalim Splićanima u obrani grada.

Brojne su i isprave koje se odnose na gospodarsku povijest Splita, posebno na trgovinu pa na prihode i rashode same komune i slično. Za vrijeme ugarsko-hrvatske vladavine dalmatinski su gradovi, pa tako i Split, sami određivali koju će robu izvoziti ili uvoziti, pa i eventualnu carinu za izvoz, odnosno uvoz. Dolaskom pak Mlečana zabranjena je slobodna trgovina među dalmatinskim komunama pa su se tako i Splićani za svaku akciju suprotnu toj zabrani morali obraćati posebnom molbom vladi u Veneciji. Katkada su u nekim gospodarskim pitanjima spremno uredovali i sami mletački dužnosnici ne čekajući zahtjev iz Splita. Tako je po nalogu vlade iz 1624. godine osnovan fontik, tj. zgrada za pohranjivanje i trgovanje žitom, što je bilo jako korisno za grad, jer su Turci u vrijeme rata nerijetko sprječavali dovoz žitarica u Split pa su se jedino u fontiku one mogle čuvati za najpreče potrebe stanovništva. Oživljavanju često zamrlih gospodarskih aktivnosti i trgovine pridonosio je i sajam za blagdana sv. Dujma što ga je i sama

mletačka vlast na razne načine podržavala i promovirala. Specifičan doprinos gospodarskom životu Splita davalo je doseljavanje stranih trgovaca, rad splitskih obrtnika i osnivanje prve splitske banke 1592. godine.¹¹⁾ Glede pak prihoda i rashoda same komune, treba naglasiti da je ranije ona gotovo samostalno raspolagala prihodima koje je ubirala, ali zato i sama snosila sve izdatke za uređenje luke, za popravak gradskih zidina, za komunalne službe i slično. Stvar se međutim izmijenila nedugo nakon nastupanja mletačkog državnog vrhovništva. Tako su se uskoro formirale dvije blagajne: komunalna i državna, svaka sa svojim prihodima i rashodima. U svezi s time bila su u Splitu i dva blagajnika: komunalni, kojega je među svojim članovima biralo gradsko Veliko vijeće, i državni, koji je, kako ćemo još vidjeti, ujedno bio i gradski kaštelan. Posebno je zanimljiv komunalni proračun prihoda i rashoda iz godine 1750., a od podataka o državnim prihodima vjerojatno su najvrjedniji oni koji svjedoče o prihodima od lazareta, splitskog pretovarilišta, određenog za smještaj i dezinfekciju robe, jednog od najboljih i najvećih u tadašnjem svijetu, otvorenog godine 1592.¹²⁾ Zahvaljujući njemu, Split je već u prvoj polovici sljedećeg stoljeća gospodarski procvao i dobio značenje velike trgovačke skale.

Neke isprave mogu poslužiti za proučavanje problematike obrambene politike splitske komune i uređenja njezinih granica za vrijeme mletačke vladavine Dalmacijom. Mlečani su nakon dobivanja Splita sagradili u njemu utvrdu (kaštel) i u nju smjestili svoju vojnu posadu na čelu s kaštelanom Splita koji je ujedno bio i državni *kamerlengo* (rizničar). Uz te vojnike, a kasnije i druge, koje je plaćala država, grad je čuvala i gradska straža sastavljena od građana-pučana i običnih pučana čija je to bila dužnost. Sve veća opasnost od Turaka tjerala je mletačku vladu na postupno povećavanje posade, a godine 1564. bila je prisiljena donijeti odluku i o formiranju jedne čete *Hrvata (compagnia di Croati)* s jednim Splitsčaninom na čelu za obranu splitskog područja. Bilo je i dobrovoljačkih četa (*cernida*). Težak je bio i problem pribavljanja stanova za vojnike i problem zaštite gradskih zidina. Mir s Turcima kupovao se nerijetko i podmićivanjem i darivanjem njihovih dužnosnika.

Najzad, tu su i isprave koje se tiču pitanja prostornog i graditeljskog uređenja grada, problematike zdravstva, školstva u gradu i kulture općenito. Među njima su možda najzanimljivije one s podacima o nastavku gradnje zvonika katedrale koja je započela dva stoljeća prije pada Splita pod Mletačku Republiku, o njegovim popravcima, o zajedničkoj brizi komune i Crkve oko toga, ali i intervencijama mletačke vlasti u svrhu što učinkovitijeg ostvarivanja tog zadatka. I briga za održavanje i daljnju izgradnju splitske luke, za zdravlje Splitskana i za njihovo prosvjećivanje iz predmletačkog doba nastavlja se i nakon 1420. godine, s time da sada i mletačka vlada sudjeluje u tome, poglavito u nastojanju da Split ima

stalno svojega liječnika fizika i kirurga i da ima svoga komunalnog školskog učitelja, odnosno učitelje. S vremenom, razumije se, niču i novi oblici kulturnog života koji su vidljivi iz podataka o djelatnosti komunalnoga kazališta i svjetovnoj glazbi i koji, također, ukazuju na određene pravne elemente reguliranja tih aktivnosti.

III.

Kako napomenusmo, ZLATNA KNJIGA GRADA SPLITA znači primjenu ali ujedno i preinačavanje Statuta iz godine 1312. tijekom mletačkog vrhovništva od 1420. do 1797. godine. To se iz upravo izloženog sumarnog prikaza njezina sadržaja dade nekako i predočiti. Prešli bismo, međutim, okvire ovoga rada kada bismo naveli sva ona mjesta u njezinim ispravama koja se izričito pozivaju na određene glave Statuta, na Statut uopćeno ili na staro splitsko običajno pravo. To uostalom nije ni potrebno, bar glede objavljenog njezina prvog sveska. U njemu su, naime, naši prevoditelji u bilješkama, osobito kod latinski pisanih isprava, vrlo savjesno i stručno uz odgovarajući komentar ukazali na vezu teksta iz određene isprave sa statutarnim glavama, odnosno odstupanje od njih. ZLATNA KNJIGA nam dakle može poslužiti kao vrelo za proučavanje daljnjeg razvitka statutarnog prava, ali i kao vrelo koje potvrđuje njegovu bar djelomičnu primjenu. Ovo posljednje, naravno, nije od manje važnosti. Trebamo, naime, imati na umu da pravo nije samo norma (pravilo naređeno od političke vlasti) već u prvom redu društveni odnos koji se na osnovi nje ostvaruje. Pozivom pak brojnih isprava na neke statutarne odredbe možemo zaključiti da one nisu bile tek puko slovo na papiru. Ipak, golema je razlika u pravnoj prirodi između STATUTA i ZLATNE KNJIGE. ZLATNA KNJIGA nije zbornik (kodeks) općih pravnih odredaba više ili manje sustavno razvrstanih. Ona je, kako smo već naglasili, samo zbornik službenih isprava (točnije prvobitnih ili daljnjih prijepisa tih isprava) iz kojih možemo zaključivati o primjeni ili promjenama dotadašnjih odredaba iz STATUTA. Međutim, budući da su potvrde o primjeni ili pak naređenja o promjeni određenih odredaba Statuta bili pravno obvezatni, jer ih je donosila politička vlast koja je i nadalje načelno priznavala važenje Statuta, možemo reći da su i promjene dotadašnjih odredaba Statuta imale karakter legalne izmjene Statuta, odnosno novih statutarnih odredaba iako njihova snaga nije više, kao ranije, izvirala iz političke moći splitske komune, već neusporedivo više iz vrhovničke vlasti Mletačke Republike. Zato ZLATNA KNJIGA nije samo vrelo za upoznavanje primjene staroga Splitskog statuta tijekom gotovo četiri stoljeća i njegovih postupnih promjena već i vrelo stvaranja prava za splitsku komunu jer su baš njezine isprave, pa bile

Nos de predictis libentius mittere debitas res ad quatuordecim
 hunc seculo condicere et ostendi libere sicut tibi concessio
 mus, quoniam volumus quod hoc beati tui sermone predicat
 nihil, et hoc ad beneplacitum nostrum, aduertendo tamen
 diligenter quod sub eadem huius nre concessiois res puto-
 ruz tuoz, quas volumus omnino sibi, ad possidere. Ges-
 tan sentit, et quando tan sarem in formantibus dominum
 nostroz, ut prociudere possimus. Preterea cum uideret
 nobis honestat quod huius subiecti terram mandalmeie,
 que in terris nris habitant, ad cognoscant alium dominum
 qd nrum dominum, et nos Doctore nrum, cuius volumus,
 et nobis mandamus quod recipere debeatis omnibus fidelit
 nris quod nullo modo accipere debeant prociudicem,
 procuracionem, comissionem ab aliquo dnica sine
 expensa licentia nri dnici Verum t. Mar. dnici. Sancti
 uicinus nosser ad uolens habere de iuribus nostris ad
 procuracionem uerum tuaz mittet paganiū aliquem
 subditū fidelem tuum, successiam famulū tuum, ad
 aliqua causa debeatis cum suscipere amicitios, et
 benigne, et in omnibus causis quas habebit coram
 Vobis agere debeatis illud nuntiat nre suscipere favore
 proprio mediante instantia conuocato ut ecci uice, et
 notorie exspectat. Et effectū uideant, et cognoscant
 amor, et deuolentia quam gerimus ad illud. Ray. 100.
 Petrus nobis amicitiosum
 Dat. in dno dno. Salario die x. Aprilis. 1144.

i u prijepisima, sadržavale konkretna naređenja vrhovne političke vlasti i imale i za Split pravnoobvezujući karakter općih pravnih normi.

Istina je da uz Splitski statuta i Zlatnu knjigu grada Splita imamo još bezbroj drugih dokumenata koji su stvarali splitsku povijest tijekom stoljeća i iz kojih se ona može rekonstruirati i komentirati. Na ovome mjestu dovoljno će biti samo uputiti zainteresirane na knjigu Danice Božić-Bužančić *Inventar arhiva stare splitske općine*.¹³⁾ Međutim, glede samog pravnog razvoja splitske komune nesumnjivo su najrelevantniji SPLITSKI STATUT i ZLATNA KNJIGA.

Zato bih zaključio tvrdnjom da izložak najstarijega rukopisa staroga SPLITSKOG STATUTA¹⁴⁾ u gornjem dijelu središnje vitrine Muzeja grada Splita i izložak rukopisa ZLATNE KNJIGE GRADA SPLITA u njezinu donjem dijelu ne samo što na vrlo očigledan način kronološki simboliziraju povijesni razvitak splitskoga statutarnog prava od samih početaka XIV. pa sve do kraja XVIII. stoljeća već to pravo i sadrže.

BILJEŠKE

- 1) A. Cvitanić, Srednjovjekovni Statut grada Splita i zapadnoeuropska pravna kultura, *Kulturna baština*, sv. 24-25, Split, 1994., str. 117-118.
- 2) A. Cvitanić, *Pravno uređenje Splitske komune po Statutu iz 1312. godine*, izd. Muzeja grada Splita, Split, 1964., str. 22-24.
- 3) Statut iz 1312. godine s novijim statutarnim odredbama i izmjenama tijekom XIV. st. objavio je J. Hanel kao *Statuta et leges civitatis Spalati* u II. volumenu *Statuta et leges - Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalum*, izd. JAZU, Zagreb, 1878.
U Muzeju grada Splita čuva se rukopis Splitskog statuta što ga je Splitsčanin fra Mihovil završio prepisivati u veljači 1395. Taj je rukopis najvećim dijelom talijanski prijevod latinskog originala. Sam rukopis je stariji od latinskih rukopisa na osnovi kojih je Hanel dao svoju redakciju Statuta, ali tekst nije stariji. Prema rukopisu fra Mihovila J. Alačević je iste 1878. godine kao dodatak u ediciji *Bulletino di archeologia e storia dalmata* objavio taj talijanski prijevod Statuta. Vrlo zanimljiva i znanstveno vrijedna razmatranja u svezi s talijanskim prijevodom Statuta i redakcije na latinskom jeziku dao je Lujo Margetić u *Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji*, Rad HAZU 465 - knj. XXXII. Društvene znanosti, Zagreb, 1993., str. 69-72.
Književni krug u Splitu pak objavio je pretilisak Hanelove redakcije Statuta i prvi prijevod na hrvatski jezik, i to 1985. prvo izdanje i 1987. drugo (dotjerano) izdanje.
- 4) U zaokruženom prikazu kao što je ovaj izostavljamo spomenuti nekoliko isprava iz vremena prije 1420. godine.
- 5) *Zlatna knjiga grada Splita*, svezak I., izd. Književni krug, Split, 1996. Prije pojave tog sveska jedino je Josip Alačević na talijanskom jeziku kratkim naznakama njihova sadržaja objavio kronološki popis tih isprava pod naslovom *Il libro d'oro dell' antica comunità di Spalato - estratto dei documenti* contenutivi, Zadar, 1903; isto u *Tabularium, gli archivi della Dalmazia*, vol. II., sv. 4, Zadar, 1902.
Kratak osvrt na izdanje Književnog kruga dao je L. Margetić u Zborniku Pravnog fakulteta u Zagrebu, br. 5/1996., str. 548-549.

- Inače sam naziv ZLATNA KNJIGA - LIBRO D'ORO rabio se svojedobno za knjigu u koju su se upisivala imena plemićkih obitelji pa sadržaj naše ZLATNE KNJIGE GRADA SPLITA ne odgovara tome pojmu iako se u njoj mogu naći i imena nekih plemićkih obitelji "kao sudionika različitih događanja u gradu" (vidi I. svezak, str. 44, bilj. 1).
- 6) O tim odnosima između tijela i organa središnje mletačke državne vlasti i dalmatinskih komuna opširno i dokumentirano piše Ivan Pederin u knjizi *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, izd. časopisa "Dubrovnik", Dubrovnik, 1990.
 - 7) O toj i ostaloj problematici opširnije u Grge Novaka koji se u pisanju svoje *Povijesti Splita* obilato koristio ispravama *Zlatne knjige*.
 - 8) Vidi ovdje bilj. 12.
 - 9) Preuzeli smo zaključak Grge Novaka (*Povijest Splita*, izd. Splitski književni krug, str. 1358-1359).
 - 10) J. Hanel, *Statuta et leges civitatis Spalati*, lib. II. cap. XXI. De consiliarijs ciuitatis Spalati.
 - 11) Nasuprot Novaku koji (*Povijest Splita*, str. 1003) na osnovi isprave od 5. svibnja 1592 (u *Zlatnoj knjizi*, I. sv., str. 603, isprava br. 186) govori o osnivanju prve splitske banke te godine, Pederin u knjizi *Jadranska Hrvatska u povijesti staroga europskog bankarstva*, izd. Književni krug, Split, 1996., str. 75-76, na osnovi spisa stare splitske općine u Povijesnom arhivu u Zadru, navodi kao prvu takvu ustanovu banku Marka brijača iz 1366. godine.
 - 12) O odlučujućoj i značajnoj ulozi u tome splitskoga Židova Danijela Rodrige u najnovije vrijeme piše M. M. Frejdenberg, *Evrei na Balkanah na ishode srednevekov'ja*, *Textbooks of the Jewish University*, GEŠARIM, Moskva - Ierusalim, 1996., str. 121-141.
 - 13) U knjizi donosi podatke o građi u Povijesnom arhivu u Zadru, Povijesnom arhivu u Splitu, Znanstvenoj biblioteci u Splitu, Muzeju grada Splita, Arheološkome muzeju u Splitu i Arhivu Hrvatske akademije znanosti u Zagrebu. Na vrijedna pravno-povijesna vrela i za starije razdoblje upućuje *Sumarni inventar arhivskog fonda - Javni bilježnici srednje Dalmacije (1612-1944)* što ga je izradila Nataša Bajić-Žarko u izd. Povijesnog arhiva u Splitu, 1992. god. Od objavljenih splitskih pravno-povijesnih vrela spomenimo V. Risondo, *Pomorski Split druge polovine XIV. st., notarske imbrevijature*, Split, 1954; *Registar notara Nikole iz Augubija*, Prilozi za povijest Dalmacije, izd. Povijesni arhiv Split, sv. 5, Split, 1965., str. 5-64; *Registar splitskog notara Jakova de Penna (1411-1412)*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, izd. isti, sv. 8, Split, 1974., str. 5-55; *Iz knjiga splitskih srednjovjekovnih notara*, ostalo isto, sv. 9, Split, 1977., str. 203-225; *Listajući knjige splitskih srednjovjekovnih notara*, Radovi Pedagoške akademije, br. 2, Split, 1997., str. 219-233. Od osobite je vrijednosti i rad Jakova Stipišića i Miljena Šamšalovića, *Zapisnici Velikog vijeća grada Splita - Libri Maioris consilii civitatis Spalati 1352-1354, 1357-1359*. Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, vol. 12, Zagreb 1982., str. 63-266. Recimo i to da Arsen Duplančić upravo priprema za tisak regeste zapisnika sjednica splitskoga Velikog vijeća 1620.-1755. god. prema rukopisu iz XVIII. stoljeća, to vrednije što neke knjige tih zapisnika danas više i ne postoje.
- Najuopćenije informacije o povijesnoj građi u Hrvatskoj i zemljama bivše Jugoslavije, relevantnoj i za splitsku pravnu povijest, još uvijek ćemo naći u opsežnoj knjizi *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ - SR HRVATSKA* - izd. Savez arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1984.
- 14) Vidi ovdje bilj. 3.

Antun Cvitanić

LIBRO D'ORO DELLA CITTÀ DI SPLIT
come fonte del diritto statutario di Split

Riassunto

Il "Libro d'oro della città di Split" è una specie di "diplomatarium", ossia una raccolta di documenti ufficiali oggi conservata nel Museo della città di Split, che con il suo contenuto continua a testimoniare l'applicazione e la continua modificazione delle disposizioni dello Statuto di Split del 1312 durante tutto il periodo del dominio veneziano nella Dalmazia, cioè a partire dal 1420 sino al 1797.

I documenti contenuti nel Libro ammontano a parecchie centinaia di esemplari: stilati tutti in lingua latina e italiana essi ci parlano di un lungo susseguirsi di vicende storiche collegate tanto alla cessione della città alla Repubblica di Venezia e all'evolversi stesso dei rapporti tra il ceto nobiliare e quello popolare lungo il corso dei secoli quanto all'operato dei vari organi delle autorità comunali e alle ingerenze del potere centrale di Venezia, esercitate queste sia per mezzo delle autorità centrali di Venezia sia da parte del conte - capitano della città.

I documenti ci forniscono inoltre importanti informazioni sui rapporti tra la Chiesa e il Comune, sulle condizioni economiche e finanziarie del Comune di Split, sulla politica difensiva della città e sulle modalità di circoscrizione dei confini durante il dominio veneto come pure sulle questioni concernenti tanto la sanità e istruzione pubblica quanto la regolamentazione urbanistica della città e la cultura in generale.

Le norme di diritto civile dello Statuto del 1312 che regolano i rapporti fra cittadini in quanto persone private vi si erano mantenute quasi invariate anche dopo l'arrivo dei Veneziani. Senonchè, le norme del diritto pubblico, cioè quelle che disciplinano i rapporti reciproci fra i singoli organi delle autorità politiche o tra gli organi del potere politico e i cittadini, venivano gradualmente modificate dalle rispettive disposizioni della Repubblica di Venezia, contenute tutte nei documenti del Libro d'oro.

L'autore tiene a precisare a questo punto che le disposizioni dello Statuto di Split erano riconosciute giuridicamente valide durante tutto il periodo del dominio veneto, cioè sino alla caduta della Repubblica nel 1797. Ed è perciò che le stesse riformazioni dello Statuto, contenute anch'esse nel Libro d'oro, rappresentano una delle fonti importanti del diritto statutario di Split.

In conclusione, si fa una segnalazione del tutto opportuna: il Circolo letterario di Split ("Književni krug") fece pubblicare di recente tutti i documenti che risalgono al periodo tra il 1420 e il 1600: compresa la loro traduzione critica in lingua croata essi fanno parte del primo fascicolo del Libro d'oro della città di Split. Ne farà seguito fra poco, come ben speriamo, il secondo volume che comprenderà i documenti risalenti all'epoca 1600-1797.

Traduzione: dr. Ivo Donadini